

מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הקדמה להלכות ברכות סוגי הברכות ומשמעותן

יחידה מספר 1

ספר החינוך פרשת עקב מצוה תל

ידוע הדבר ומפורסם כי השם ברוך הוא פועל כל הנמצא, וברא האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר בה, וממדותיו ברוך הוא שהוא רב חסד והוא חפץ בטובת בריותיו ורוצה להיותן ראויין וזכאין לקבל טובה מאתו, וזה באמת משלמותו ברוך הוא, כי לא יקרא שלם בטובה רק מי שהוא מטיב לאחרים זולתו, אין ספק בזה לכל בן דעת. ואחר הסכמה זו שידענו בחיוב מרוב שלמות טובו שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה שאנו אומרים לפניו איננו רק הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו, כי הוא המבורך ומבורך יכלול כל הטובות, ומתוך ההתעוררות הטוב הזו בנפשנו ויחוד מחשבתנו להודות אליו שכל הטובות כלולות בו והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכותיו. ואחר הזכרה והודאה זו לפניו אנו מבקשים ממנו מה שאנו צריכים דעת או סליחה לעוונותינו או רפואה או עושר וכל דבר. וכן אחר הבקשה ממנו אנו חוזרים ומודים אליו בזה לומר כי ממנו יבוא אלינו, וזהו פתיחה וחתומה של ברכות, פן נחשב כעבד שנטל פרס מרבו והולך לו בלא רשות כמתגנב.

ונמצא לפי הנחת טעם זה, שיהיה 'ברוך' תואר, כלומר, הודאה אליו כי הוא כולל כל הברכות. ובלשון 'יתברך' שאנו מזכירין תמיד שהוא מהתפעל, נאמר שהכוונה בו שאנחנו מתחננין אליו שיהי רצון מלפניו לסבב לב בריותיו להיות נכון לפניו שיודו הכל אליו ובו יתהללו, וזהו פירוש 'יתברך', כלומר: יהי רצון מלפניך שכל בני העולם יהיו מייחסים הברכה אליך ומודים כי ממך תתפשט בכל, ועם הודאת הכל בזה תנוח ברכתו בעולם ויושלם חפצו שהוא חפץ להיטיב כמו שאמרנו, ותשלום החפץ תכלית כל המבוקש.

ומן השורש הזה הוא מה שאמרנו זכרונם לברכה [חולין ס' ע"ב] שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים, לומר שחפצו שיעשו פעולה שיזכו בה לפניו וימשיכו עליהם מטובו כי חפץ חסד הוא, ולתת עליהם מברכתו מרוב שלמותו כמו שכתבנו. וזהו השורש הגדול לכל אשר יעשה האדם טוב בעולם הזה, שזה שכרו מאת השם שמשלים חפצו באשר הוא רוצה בטובתן של בריות.

ביחידה זו נעמיק באפיון סוגי הברכות ומשמעותן.

סוגי הברכות

הציווי היחיד בתורה לברך ברכה מופיע בספר דברים (פרק ח, י): ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוך על הארץ הטובה אשר נתן לך (דברים ח, י).
חז"ל דורשים ברכה אחרת מפסוק נוסף:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כא עמוד א

אמר רב יהודה: מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת. מניין לברכת התורה לפני מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו

(בהמשך ניגע בשאלה אם חובת ברכת התורה היא מן התורה)

יש מקום להבחין כאן בשני סוגים שונים של ברכות: על פניו ברכת המזון היא ברכת השבח על הארץ ופריה¹, ואילו ברכת התורה היא ברכת המצוות.

הגמרא ממשיכה ומנסה לברר את מקור החיוב של ברכות נוספות:

אמר רבי יוחנן: למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפני מן ברכת התורה מקל וחומר; ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר: ומה מזון שאין טעון לפניו - טעון לאחריו, תורה שטעונה לפניו - אינו דין שטעונה לאחריה?

אם התורה מצווה לברך רק אחרי אכילה, אך מצווה לברך לפני לימוד תורה, קל וחומר שיש לברך אחרי לימוד תורה.

¹ "על פניו", שכן יש מקום להבחין גם את ברכת המזון בצורה שונה. נשוב לכך ביחידה העוסקת בהוצאת אחרים ידי חובת ברכות.

על פניו לא מובן מה הקשר. האם הברכה הקודמת ללימוד תורה מקבילה לברכה אחרי האכילה? הגמרא ממשיכה ומביאה גם את האפשרות ההפוכה:

וברכת המזון לפניו מן ברכת התורה מקל וחומר: ומה תורה שאין טעונה לאחריה - טעונה לפניו, מזון שהוא טעון לאחריו - אינו דין שיהא טעון לפניו!

❖ הרחבות – איך לומדים את הקל וחומר לשני הכיוונים?

הגמרא מציעה שתי דחיות לקל וחומרים הללו. האחת מסברא, והשנייה מן הדין:

איכא למפרך: מה למזון - שכן נהנה, ומה לתורה - שכן חיי עולם! ועוד, תנן: על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו! תיובתא.

נתחיל מהשניה: המשנה אומרת שהטמא שאינו יכול לברך מברך ברכת המזון לאחריה, מפני שחיובה מן התורה, אך לא מברך לפני האכילה. מוכח שהברכה לפני האכילה איננה מן התורה, אלא מדרבנן. נחזור לדחייה הראשונה: מכיוון שנהנים מן המזון, אחרי ההנאה יש מקום לשבח את הקב"ה על הנאה זו. לעומת זאת, התורה היא חיי העולם הבא. משמע שלעניין החיבור לחיי העולם שייך יותר לברך לפני, ולא אחרי. לעומת אכילה עליה שייך יותר לברך אחרי מאשר לפני.

משמע קצת שלברכות הללו יש אופי שונה, ולכן אין אפשרות להשוות אותם. בפשטות ברכת המזון היא ברכת השבח או ההודאה: אנו משבחים את הקב"ה ומודים לו על הארץ הטובה אשר נתן לנו. לעומת זאת, ביחס לברכת התורה מדובר על ברכת המצוות. משום מה הגמרא מניחה שסביר יותר לברך ברכות שבח והודאה אחרי ההנאה, ואילו ברכת המצוות נכון לברך לפני, ולא אחרי, קיום המצווה.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ז עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן

כאשר אנו מברכים על המצוות בסמוך להן, איננו מודים לקב"ה על הפעולה הטכנית של המצווה, אלא על התוכן הרוחני העומד מאחורי מעשה המצווה. איננו מודים לקב"ה על ההנאה שיש לנו בלימוד, אדרבה, יש מקום לומר שמטרת ברכת התורה היא בדיוק ההיפך מכך: בכדי להגדיר את לימוד התורה כחיבור לקב"ה, ולא לימוד והנאה אינטלקטואליים. את ההגדרה הזאת מוכרחים לעשות לפני הלימוד, ולא אחרי.

❖ הרחבות – ברכת ההנאה מהתורה?

ביחס לברכת המזון משמע שברכת המזון לאחריה מובנת יותר מהברכה לפני האכילה. אך במקום אחר נשמע להיפך:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מח עמוד ב

תנו רבנן: מנין לברכת המזון.... לפניו מנין? אמרת קל וחומר, כשהוא שבע מברך - כשהוא רעב לא כל שכן?

משמע שסביר יותר לברך לפני האוכל, בשעה שהוא רעב, מאשר לברך אחרי האוכל. מדוע? תשובה לכך ניתן למצוא במקור שלישי:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד א

תנו רבנן: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - מעל. מאי תקנתיה - ילך אצל חכם. - ילך אצל חכם. - מאי עביד ליה? הא עביד ליה איסורא! - אלא אמר רבא: ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות, כדי שלא יבא לידי מעילה

הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נחשב שנהנה ממה ששייך לקב"ה ללא רשות. אם כך הברכה על האוכל מתירה את האכילה.

מצד שני, הברכה אחרי האוכל היא מן התורה. האם ניתן ללמוד בקל וחומר שרמת חיוב הברכה לפני האוכל היא מן התורה אף היא? המהרש"א מסביר מדוע הקל וחומר אינו חזק דיו להפוך את חיוב הברכות לדאורייתא:

מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף מח עמוד ב

י"ל דלאו ק"ו גמור הוא, דאיכא למימר אדרבה, היכא שכבר נהנה יש לו לברך אבל לפניו שעדיין לא נהנה לא יברך... אלא דסמך עצמו בברכה דלפניו משום דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה, דהוה ליה כאלו מעל כדמסיק פ' כיצד מברכין. וכן י"ל בברכת התורה דלאו קל וחומר הוא, משום דלחיי שעה דנהנה בעולם הזה יש לו לברך, מה שאין כן בחיי עולם הבא דעדיין לא נהנה בו

מצד אחד, יש אמת באמירה שכאשר רעבים ראוי יותר לברך. מצד שני, יש אמת באמירה ההפוכה, שיש מקום לברכה דווקא אחרי ההנאה. מתברר שהקל וחומר אינו מוצלח מכיוון שהברכות עושות שני דברים שונים:

הברכה לפנייה מתירה את האכילה, והברכה אחריה נותנת הודאה על האכילה. אלו שתי תנועות נפשיות שונות.

בדומה לכך, המהרש"א אומר שגם אין קל וחומר מעולם הזה לעולם הבא. עולם הבא הרבה יותר גדול מכל הנאה של העולם הזה. מצד שני, הנאת העולם הזה נוכחת כאן ועכשיו. קשה יותר לחייב ברכה על עולם שטרם חווינו. אז שוב, האחד גדול יותר, אך השני נוכח יותר.

משמעות הדברים היא שאמנם יש כאן ניסיון להשוות בין הברכות, אך במובן מסוים הברכות אינן על אותו הציר.

עמדנו על שלושה סוגים שונים של ברכות:

ברכה המגדירה את המעשה שאנו עושים – דוגמא לכך היא ברכת התורה.

ברכה המתירה לנו הנאה – ברכה לפני אכילה.

ברכת השבח – דוגמא לכך היא ברכת המזון לאחריה (וברכת את ה' אלוֹקֵיךְ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה).

בהמשך הסוגיה בדף מח (ע"ב) הגמרא מציעה גם ללמוד ברכת התורה מברכת המזון:

ואין לי אלא ברכת המזון, ברכת התורה מניין? אמר רבי ישמעאל: קל וחומר, על חיי שעה מברך - על חיי עולם הבא לא כל שכן?

השוואה הזאת מובנת יותר. אנו משבחים את הקב"ה על הארץ הטובה והמאכלים שקבלנו, קל וחומר שאנו מודים לקב"ה שנתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו.

לכאורה דברי הרמב"ם מתאימים להגדרות שהגדרנו:

רמב"ם הלכות ברכות פרק א הלכה ד

נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים: א. ברכות הנאה. ב. וברכות מצות. ג. וברכות הודאה, שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

לכאורה הרמב"ם מגדיר בדומה להגדרות שהגדרנו: ברכת הנאה מתירה את ההנאה, ברכת המצוות מגדירה את הפעולה שאנו עושים כמצווה, וברכת הודאה ושבח (כברכת המזון לאחריה).

אך כפי שראינו, הקווים בין הברכות הללו אינם עד כדי כך ברורים. בסוגיה הקודמת בקשו ללמוד קל וחומר מברכת התורה (לכאורה ברכה המגדירה את המעשה) לברכה לפני אכילה (ברכה מתירה).

בכדי לחדד את ההגדרות, נעיין בסוגים השונים של הברכות. נתחיל בהגדרת ברכת המצוות, ולאחר מכן נעיין בגדר של ברכת התורה.

ב. העמקה בברכת המצוות

הריטב"א מציע שני הסברים מדוע יש לברך לפני ובסמוך לקיום מצווה:

יחזושי הריטב"א מסכת פסחים דף ז עמוד ב

וטעם זה שאמרו חז"ל לברך על המצוה עובר לעשייתן כדי שיתקדש תחילה בברכה, ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת. ועוד כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף

בביאור הראשון נשמע שעל האדם להכריז שקיום המצווה נעשה מתוך ציווי אלוֹקֵי בדווקא. הפירוש השני אומר שהמצווה נושאת שני חלקים: החלק הפיזי, המעשי, והחלק הנפשי. הברכה מסייעת לנו למקד את הדעת והמחשבה, ולהפוך את מעשה המצווה למעשה בעל משמעות רוחנית.

אם כך, לפי החינוך ברכת המצוות היא ברכת ההודאה, כמו ברכת הנהנין. יתכן וניתן לשייך אותן לברכות המתירות: ברכה המתירה אכילה, ברכה המתירה לקיים מצווה.

לפי הריטב"א ברכת המצוות נועדה להגדיר את הפעולה שאנו עושים ולהוסיף לה תוכן רוחני. לפי דבריו ברכת המצוות היא סוג מיוחד של ברכה, השונה מהותית מברכת השבח או ההודאה הרגילים: זו ברכה המגדירה את הפעולה שאנו עושים כפעולה רוחנית, ונספחת למצווה (המצווה היא הפן הגשמי, והברכה היא הפן הרוחני, אך שניהם חלק מהמצווה, כלומר מקבלת עול מצוותיו יתברך). החתם סופר מביא דברים דומים:

חתם סופר מסכת פסחים דף ז עמוד ב

טעם הברכה שיהיה ההכנה לעשיית המצוה וקבלת הקדושה ההיא, על דרך שהוסיפו המקובלים עתה לומר 'הנני מוכן ומזומן'

החתם סופר אומר שברכת המצווה באה להביע את מה שהביעו המקובלים על ידי אמירת "הנני מוכן ומזומן". הנודע ביהודה אומר שדווקא מסיבה זו יש להימנע מאמירת "הנני מוכן ומזומן" ו"לשם ייחוד":

שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן צג

ועל הרביעית אשר שאל בנוסח לשם יחוד אשר חדשים מקרוב נתפשט ונדפס בסידורים הנה בזה אני משיב עד שאתה שואלני נוסח אמירתו יותר ראוי לשאול אם נאמר כי טוב באמירתו. ולדעתי זה רעה חולה בדורנו ועל הדורות שלפני זמננו שלא ידעו מנוסח זה ולא אמרוהו והיו עמלים כל ימיהם בתורה ובמצות הכל על פי התורה ועל פי הפוסקים אשר דבריהם נובעים ממקור מים חיים ים התלמוד עליהם נאמר תומת ישרים תנחם והם הם אשר עשו פרי למעלה וגדול מעל שמים חסדם. אבל בדורנו הזה כי עזבו את תורת ה' ומקור מים חיים שני התלמודים בבלי וירושלמי לחצוב להם בורות נשברים ומתנשאים ברום לבבם כל אחד אומר אנכי הרואה ולי נפתחו שערי שמים ובעבורי העולם מתקיים אלו הם מחריבי הדור. ועל הדור היתום הזה אני אומר ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם וחסידים יכשלו במ...

מה שכתב מעלתו (שיש לומר "לשם ייחוד" מפני) שטוב להיות הקשר אמיץ בדיבור ומחשבה ומעשה. הנה אנשי כנסת הגדולה הם תיקנו לנו תפלות וברכות, וליכא מידי דלא רמיזא בנוסח התפלה והברכה, וברכה הוא התעוררות הדיבור ומחשבה, וכל מצוה שיש ברכה לפניו אין צריך לומר שום דבר לפניו רק הברכה

הנודע ביהודה מבכה את זה שקשה לנו להבין ולהגדיר את ברכת המצוות ללא ההשוואה לנוסחי "הנני מוכן ומזומן", כאשר היא עצמה מטרת ברכת המצוות! אמירת "הנני מוכן ומזומן לקיים מצווה" נועדה להכניס את הפן הרוחני, את החיבור של הנפש שלנו, לתוך המעשה הגשמי. את זאת חז"ל כבר עשו על ידי ניסוח ברכות המצווה.

במובן מסוים אפשר לקשר את זה לברכת הנהנין: ברכת הנהנין לוקחת פעולה פיזית מנותקת מהקב"ה, וקובעת ומזכירה שבעצם היא מהקב"ה. ברכת המצוות לוקחת פעולה גשמית, אך רוחנית במהותה, ומקבעת בנפשנו את הפן הרוחני שלה.

ברם, רבי יהודה הלוי בספר הכחרי אומר דבר דומה ביחס לברכות הנהנין:

ספר הכוזרי מאמר ג אותיות יג-יז

אמר החבר: ומה שיחזיק עריבותו ויקבענו ויוסיף לו עריבות על עריבות, שיברך תמיד על כל מה שהוא מוצא מן העולם ומה שמוצאו ממנו.

אמר הכוזרי: ואיך הוא זה, והברכות טורח יותר.

אמר החבר: הלא האדם השלם יותר ראוי שיסופר בהרגשת ההנאה במה שיאכל וישתה מהתינוק והבהמה, כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה מהצמח אף על פי שהצמח נזון תמיד.

אמר הכוזרי: כן הוא ליתרון החוש וההרגש בהנאה, כי אם היו מביאים אל השכור כל אשר יתאוה, והוא בענין שכרותו, ויאכל וישתה וישמע הגנונים ויתחבר עם מי שיאהב ותחבקהו אהובתו, ויסופק לו כל זה כשירפא משכרותו, היה דואג על זה ויחשוב הכל הפסד ולא ריוח, מפני שלא באו לידו ההנאות ההם והוא בענין שירגיש וינעם בהם.

אמר החבר: ההזדמנות להנאה והרגשתה, ושיחשוב בהעדרה קודם לכן, כופל ההנאה. וזה מתועלת הברכות למי שהוא רגיל בהם בכונה והבנה, מפני שהם מצויות מין ההנאה בנפש והשבח עליה למי שחננה וכבר היה מזומן להעדרה, ואז תגדל השמחה בה

אנו נוטים לחשוב על ברכות באופן שמלך כחר מתייחס אליהן: כטורח. אנחנו רוצים לאכול, אבל צריכים לומר כמה מילים לפני ואחרי כדי 'לשלם' על האוכל. רבי יהודה הלוי אומר לנו שההיפך הוא נכון: אם אנו אוכלים בלי לעצור ולחשוב, זו הנאה בהמית. הברכה מכריחה אותנו להתייחס לאוכל בצורה יותר רצינית. לעצור ולומר: איזה דבר גדול יש כאן, הקב"ה ברא עולם ונתן לי את האוכל הזה ליהנות ממנו. ברוך אתה ה' שהכל נהיה בדברו. חוויית האוכל נעשית משמעותית יותר בעזרת הברכה.

לכאורה כך הריטב"א והחתם סופר מתייחסים לברכות המצוות: חוויית המצווה נעשית משמעותית יותר אם מברכים על המצווה לפני ביצועה.

דברי החינוך מובילים לכיוון אחר:

ספר החינוך פרשת עקב מצוה תל

כל הברכות שהן קבועות לשבח השם לבד, כגון הרואה הים הגדול ואילנות טובות וכן שומע קול רעמים, ויתר העניינים הנזכרים בפרק הרואה, מהן פותחות בברוך ולא חותמות, ומהן חותמות ולא פותחות, והכל מן הטעם הנזכר, כי המזכיר שבחים די לו לפי הנראה בהזכרת האדנות בתחילה או אפילו בסוף, אחר שאיננו מבקש דבר לו ואינו מברך בשביל הנאה שירצה לקבל, שאילו המבקש דבר או רוצה ליהנות ראוי באמת להאיר פתח דבריו ולהתחיל בהזכרת אדנותו ברוך הוא, וזהו שאמרו שהברכות של נהנין פותחות בברוך וכן ברכת המצוות פותחות בברוך, לרוב התועלת שהועילנו האל ברוך הוא בהן

החינוך מבחין בין ברכות השבח מחד, ובין ברכות הנהנין וברכת המצוות מאידך. ברכת השבח מגיבה למציאות, ומשבחת את הקב"ה על דברים שהוא עושה ויוצר. את ברכת המצוות והנהנין החינוך משווה, ואומר ששניהם ממוקדים בכך שהקב"ה מאפשר לנו לקבל מטובו, בין אם לקבל הנאה גשמית או להתחבר לתועלת הרוחנית העצומה של המצוות.

היה מקום לומר שגם ברכות הנהנין וגם ברכות המצוות אינן תגובה למציאות, אלא הודאה לקב"ה על מה שאנו מקבלים ממנו. אך נראה שהמוקד בחינוך שונה. 'המבקש דבר או רוצה ליהנות ראוי באמת להאיר פתח דבריו'. כלומר, יש צורך לבקש רשות מהקב"ה ליהנות מן העולם הזה, או לקבל את התועלת שמקבלים דרך המצוות. משמע שכשם שהנהנה מן העולם הזה ללא ברכה מעל, כך המקיים מצווה ללא נטילת רשות פרץ אל הקודש ללא בקשת רשות. כשם שברכת הנהנין היא הודאה לקב"ה המתירה לנו את האכילה, כך גם ברכת המצוות היא ברכה המתירה לנו לקיים את המצוות האלוקות. בלי הברכה מי מתיר לנו להתחבר לדבר הגדול הזה שנקרא קיום המצוות? מבחינה זו אפשר לומר שברכת המצוות היא סוג של ברכת הנהנין. גם הרמב"ן מחבר את ברכת המצוות וברכת הנהנין:

האמונה והבטחון לרמב"ן פרק ז

חלי הנפש הוא המעשה הרע. ובריאותה הוא המעשה הטוב והיא נהנית ושמחה בו כשידעה שמעשה מקובלים לפני בוראה כאלו אוכלת ושותה. ולזה נתכוין המתרגם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו, והווי חדן בקרבניהון דאיתקבלו כאילו אכלין ושתין [שמחו על קבלת קרבנותיהם (וגילוי השכינה שבאה בעקבותיה) כמו האדם האוכל ושותה].... וכמו שאדם חייב לברך על מצוות, כמו שאמרו 'כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן'. וכמו שיש אכילה שצריכה ברכה לפני ולא לאחריה כגון פחות מכזית, ויש שטעונה לפני ולאחריה, כך יש מצוות שטעונות ברכה לפנין ולא לאחריהן. ויש שטעונין לפנין ולאחריהן, כגון ברכת מילה וברכת התורה וכיוצא בהן

הרמב"ן ממקד את הברכה בהנאה שיש לאדם מאכילה כמו מקיום מצווה. ברכת המצוות היא ברכת הנהנין. גם הרמב"ם משווה בין ברכת הנהנין, ומדגיש את הפן של הברכה כמתירה את קיום המצווה:

רמב"ם הלכות ברכות פרק א הלכה ב

ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו, ואפילו נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה, וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו, וכל הנהנה בלא ברכה מעל...

הלכה ג

וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצווה ומצווה ואחר כך יעשה אותה, וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה.

הלכה ד

נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים, ברכות הנייה, וברכות מצות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

בהלכה ב' נראה שהרמב"ם מתמקד בכך שברכה על אוכל מתירה את אכילתו. לפני שנהנים חובה לברך. בהלכה ג הרמב"ם כותב שברכות על המצוות תוקנו "כשם" שמברכים על הנאה. אפשר להבין שכוונתו שבנוסף לברכות על מאכלים, יש גם ברכות על מצוות. אך את שתי קבוצות הברכות הללו הרמב"ם מנגיד לברכות שבח הודאה ובקשה. יתכן וכוונתו היא שיש ברכות שמתירות לעשות משהו: ברכה לפני אוכל, ברכה לפני מצווה, לעומת ברכות של שבח והודאה לקב"ה.

יתכן והלכה ד' דוחה את הקריאה הזאת בהלכה ג', שהרי הרמב"ם מגדיר שלוש קבוצות: הנאה, מצוות, שבח והודאה. אם כך, ברכת המצוות שונה מברכת הנהנין. מצד שני, יתכן ואופי ברכת הנהנין וברכת המצוות זהה, אך מכיוון שהאחת מתירה הנאה פיזית, והשנייה מתירה חיבור למעשה בעל תוכן רוחני, בכל זאת הברכות נמצאות בשתי קטגוריות שונות.

לסיכום, ניתן להציג שלוש תפיסות ביחס להגדרת ברכת המצוות:

- ריטב"א: ברכת המצוות מגדירה את אופי המעשה כפעולת מצווה (החלק הרוחני של המצווה, לעומת החלק הגשמי שלה).
- החינוך: ברכת המצוות היא שבח לקב"ה שקידשנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו.
- הרמב"ם: ברכת המצוות היא בקשת רשות ומהווה אמירה המתירה לקיים את המצווה (יתכן וגם החינוך מתכוון לזה).

❖ **הרחבות – שכח ואכל או קיים מצווה ללא ברכה**

ג. ספק אם יצא ידי חובת ברכה

בתוספות בדף יב (ע"א) ממסכת ברכות יש מחלוקת על אדם שספק אם טעה בברכת הנהנין.

תוספות מסכת ברכות דף יב עמוד א

ופירש רב אלפס השתא דלא אפשיטא בעיין אזלינן לקולא, ואפילו פתח בחמרא וסיים בשכרא יצא. ור"י היה אומר לחומרא, דצריך לברך פעם אחרת

הרי"ף פוסק שמכיוון שספק ברכות להקל, אין לברך שנית. ר"י אומר שעליו לברך שנית. האם ר"י חולק על העיקרון שספק ברכות להקל?

מגן אברהם סימן רט"ג

קשה, למה פסקו התוספות לחומרה, הא קיימא לן ספק ברכות להקל!
רבי עקיבא איגר מפנה אותנו לדברי המהרש"א במסכת פסחים:

מהרש"א חידושי הלכות מסכת פסחים דף קב עמוד א

אני אומר דלא שייך הברכות אינן מעכבות אלא בברכת המצוות, אבל בברכת הנהנה כי הכא אסור לאכול בלא ברכה, דכאלו מעל

המהרש"א מבחין בין ברכת הנהנין וברכת המצוות. אם אדם לא בירך את ברכת המצוות, המצווה בכל זאת בוצעה. אך אם אדם לא בירך לפני אכילתו, הוא מעל. לפני שאדם אוכל עליו לשאול את עצמו: האם מותר לי לאכול? אם לא ברור לו שבירך, אסור לו לאכול.

רבי עקיבא איגר מוסיף שאין בזה ברכה לבטלה, מפני שאם לא יברך יהיה אסור לו לשתות. ראשית, אנו מחדדים את הבנת האופי של ברכת הנהנין, כברכה המתירה את ההנאה מהעולם. מעבר לכך, נראה ששיטה זו סוברת שיש הבדל בין ברכת המצוות וברכת הנהנין. ברכת הנהנין מתירה את ההנאה מהעולם. ברכת המצוות לא נועדה להתיר את ביצוע המצווה (אם כך ברכת המצוות היא שבח או הגדרת הפעולה).

נחיד את הדברים עוד על ידי העמקה בברכה על מצווה מיוחדת במינה: ברכת התורה.

ד. מהות ברכת התורה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יא עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הלכה י

המשכים לקרוא בתורה, קודם שיקרא קריאת שמע, בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה, נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואחר כך קורא, ואלו הן: אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך כל בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך יודעי שמך ועוסקי תורתך ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל, ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה יי נתן התורה.

הלכה יא

בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה

לאור דברי הגמרא, הרמב"ם אומר שבכל יום יש לברך את ברכות התורה לפני הלימוד. ניתן להבין את הניסוח של הלכה יא בשני אופנים:

א. מעבר לחובת הלימוד היומית, ישנה חובה יומית לברך על התורה. לפי הכיוון הזה, ברכת התורה היא ברכת השבח שאנו מצווים בה מידי יום. כמו שישנה חובה להודות מדי יום על יצירת המאורות ויתר ברכות התפילה, כך ישנה חובה יומית להודות ולשבח את הקב"ה שבחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו.

ב. לפני תחילת הלימוד, בכל יום, על האדם לברך את ברכות התורה. אסור ללמוד תורה לפני שמברכים את ברכת התורה. ברכת התורה מתירה את לימוד התורה.

לפי ההבנה הראשונה, ברכת התורה היא ברכת שבח יומית על קבלת התורה. לפי ההבנה השנייה, ברכת התורה מהווה בקשת רשות ומתירה לנו ללמוד תורה (בדומה לברכת הנהנין, כפי שכתבנו לעיל).

יתכן ושתי ההבנות היסודיות הללו מקבילות להבנות שהבאנו לעיל ביחס לברכת המצוות. כלומר: הסוברים שברכת המצוות היא בקשת רשות והיתר לקיים את המצווה יסברו שברכת התורה היא בקשת רשות לקיים מצוות. הסוברים שברכות המצוות הן שבח לקב"ה שנתן לנו הזדמנות לקיים מצוות ולהתחבר אליו יסברו

שברכת התורה היא ברכת שבח על כך שבחר בנו מכל העמים וחיי עולם נטע בתוכנו. הסוברים שברכת המצוות היא ברכה המגדירה את פעולת המצווה יסברו שברכת התורה מגדירה את לימוד התורה כמעשה מצווה, לא כשעשוע אינטלקטואלי ולא רק אמצעי לדעת כיצד לקיים את ההלכה. אפשר להבחין בדברים מתוך דברי אמוראים על החורבן:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו. שנאמר 'ויאמר ה' על עזבם את תורתני אשר נתתי לפניהם'. אמר רב יהודה אמר רב: שלא ברכו בתורה תחילה

רש"י מסכת בבא מציעא דף פה עמוד ב

וכיון דלא מברכי - גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם

הר"ן מסכת נדרים דף פא עמוד א

מצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל שלא היו מברכין בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו 'לא הלכו בה', כלומר - בכוננתה ולשמה. אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרם.

ניתן להבין את הדברים בהתאם לשני הכיוונים שהצגנו:

א. התורה היא חיינו ואורך ימינו בגלל שהיא מהווה הקשר המחבר אותנו עם אבינו שבשמיים. אם לא מברכים על התורה מדי יום, אם אין הערכה למתנה הגדולה הזאת, הקשר עם הקב"ה נחלש, וממילא יוצאים לגלות.

ב. ברכת התורה היא בקשת הרשות לגשת אל התורה. לימוד התורה בלי הברכה הקודמת לה היא גגיעה חלזול בתורה.

בחלק הקודם למדנו מחלוקת אם ברכת המצוות היא ה'מתיר' לקיום המצווה, או שזו הגדרה והתכוונות לקראת קיום המצווה. בעזרת ההעמקה בהגדרת ברכת התורה נוצר קשר בין שני הכיוונים הללו: הברכה מתירה את הלימוד, בגלל שהיא מגדירה את הלימוד כלימוד התורה לשמה.

❖ הרחבות – העמקה נוספת בעונש הגלות על לימוד תורה ללא ברכה

ה. ברכת התורה מן התורה?

בסוגיה בה פתחנו דורשים את חובת ברכת התורה מהפסוק "כי שם ה' אקרא", ומציעים להסיק ממנה חובה לברך ברכות אחרות. משמע שכשם שיש חובה מן התורה לברך אחרי המזון, כך יש חובה מן התורה לברך לפני לימוד התורה. הרמב"ם מנה את תרי"ג המצוות בספר המצוות שלו, הרמב"ן כתב השגות על מצוות שהרמב"ם "שכח" למנות. הרמב"ן מעיר על כך שהרמב"ם שכח, בין השאר, את מצוות ברכת התורה:

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין מצווה טו

שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא. וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל האכילה כן נצטוינו בזו. ובשלישי שלברכות אמרו מניין לברכת התורה לפני מן התורה שנאמר 'כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו' ... העולה מזה שברכת התורה לפני מצות עשה דאורייתא. ובגמרא דבני מערבא (רפ"ז) אמרו: כתוב בתורה ברכה לפני ואין כתוב בה ברכה לאחריה, מה כתוב בה לפני? 'כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו', כתוב במזון ברכה לאחרי, אין כתוב בו ברכה לפניו. מה כתוב בו לאחרי? 'ואכלת ושבעת וברכת את י"י אלהיך' מכלל זה מתבאר שהברכה הזו מן התורה. ואין ראוי למנותה מצווה אחת עם הקריאה כמו שמקרא בכורים אינו נמנה אחת עם הבאתן, וספור יציאת מצרים עם אכילת הפסח

בסוף דבריו הרמב"ן רומז לתירוץ אפשרי מדוע הרמב"ם לא מנה את ברכת התורה כמצווה בפני עצמה: יתכן והרמב"ם סובר שברכת התורה איננה נפרדת ממצוות תלמוד תורה.

לפי הביאורים שכתבנו לעיל יתכן והרמב"ם סובר שברכת התורה היא נטילת רשות ללמוד את התורה, ודרך לכוון את המחשבה לתלמוד תורה בצורה נכונה. אם כך המצווה היא תלמוד תורה, וחובת הברכה נועדה לכוון את הדעת ולבקש רשות לעשות זאת. זו איננה מצווה העומדת בפני עצמה, אלא רק תנאי מקדים למצוות לימוד תורה. לעומת זאת, הרמב"ן רואה בה ברכת שבח והודאה, ועל כן יכולה לעמוד בפני עצמה.

❖ הרחבות – העמקה נוספת – האם ברכת התורה היא מן התורה?

נעמיק עוד בהגדרת ברכת התורה בעזרת דיון הלכתי מעניין:

1. ברכת התורה לנשים

חלקו הראשוני אם מותר לנשים לברך על מצוות שאינן מצוות בהן. בעלי התוספות פוסקים שמותר להן לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן, כך פוסק הרמ"א וזו הפסיקה המקובלת בעולם האשכנזי. הרמב"ם ורש"י אוסרים לנשים לברך על מצוות אלו, כדבריהם פוסק השו"ע וכך מקובל ברוב קהילות עדות המזרח.

❖ הרחבות – ברכת נשים על מצוות שאינן מצוות לקיימן

נשים פטורות מתלמוד תורה (שולחן ערוך יורה דעה סימן רמו סעיף ו). אף על פי כן, פוסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף יז

נשים מברכות ברכת התורה

אך הנשים פטורות מתלמוד תורה, והשו"ע פוסק במספר מקומות שנשים אינן מברכות על מצוות שאינן מצוות על קיומן!

הרב צבי פסח פרנק (הרב הראשי של ירושלים באותה עת, מחבר שו"ת "הר צבי") כתב לציץ אליעזר מכתב שדן בנושא:

שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן כד אות א

נשוא דבריו המה על דברי המחבר באורח חיים סימן מ"ז סעיף י"ד שפוסק דנשים מברכות ברכת התורה, ומקשים עליו, דהא המחבר פסק בהלכות ציצית ... ובהלכות שופר ... שנשים הפטורות ממצוות אלו שהזמן גרמא לא יברכו עליהן כשמקיימות אותן, ואיך פסק כאן שנשים מברכות ברכת התורה, הא פטורות המה ממצוות תלמוד תורה! ואמנם הב"י בטור מסביר זאת על פי מה שכתב הסמ"ג שהנשים חייבות לתלמוד הדינין השייכים להן. אבל... איך אפשר לומר שברכת התורה בנשים היא ברכת המצוות, הא איתא במנחות דף מ"ב ע"ב דכל מצווה דעשייתה לאו גמר מצווה אינו צריך לברך, וכאן הרי יוצא שהלימוד בנשים אינו מצווה תכליתית לעצמה, אלא גשר גרידא לדעת איך לעשות ולקיים המצוות שלהן!

כמובן שהברכות על לימוד תורה אינן ברכות על ההכנה לקיום מצוות, אלא ברכה על עצם קיום מצוות תלמוד תורה. אם כך משונה לומר שהנשים מברכות על לימוד תורה אם לימוד התורה שלהן הוא אמצעי טכני המאפשר להן לקיים מצוות אחרות בלבד.

שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן כד אות ו

אולם עולה בדעתי לומר דאולי המכוון בזה אל הביאור וההסבר שמביא בחידושי הגר"י הלוי ז"ל בפרק י"א מהלכות ברכות הלכה ט"ז בשם אביו הגאון הגר"ח ז"ל, שהסביר דלכן נשים מברכות ברכת התורה, מפני דברכת התורה אין הברכה על קיום המצווה של תלמוד תורה, רק שהוא דין בפני עצמו דהתורה בעי ברכה, ונשים פטורות רק מהמצווה של תלמוד תורה אבל אינן מופקעות מעצם החפצא של תלמוד תורה יעו"ש

מה המשמעות ש'התורה בעי ברכה'? הציץ אליעזר מתווכח עם ההר צבי בביאור כוונת הגר"ח:

... דמכיוון דהנשים שייכות בדברי תורה כשלומדות מצוות הצריכות להן, אם כן תו יש להן לברך על עצם החפצא של תלמוד תורה, כי דין בפני עצמו הוא, דתורה בעי ברכה, כי הברכה איננה על קיום המצווה של תלמוד תורה, כי אם על החפצא של תלמוד תורה, כי דין בפני עצמו הוא, דתורה בעי ברכה. ומכיוון שיש להן שייכות בדברי תורה ואינן מופקעות מעצם החפצא של תלמוד תורה, שפיר צריכות כבר לברך על לימודם, מכיון דלא אתינן על זה מכח לתא דקיום המצווה כלל, וכדברי הגר"ח שם

כלומר, ברכת התורה איננה ברכה על קיום מצוות הלימוד, אלא חובה בפני עצמה, לברך על לימוד התורה. לימוד התורה דורש ברכה. נשמע שהכוונה היא שאין לנו היתר ללמוד תורה בלי לברך עליה. אם כך, ברכת התורה דומה לברכת הנהיגין: יש לברך בכדי לקבל היתר ללמוד אותה. האישה אינה מצווה ללמוד תורה, אך מכיוון שהיא בהכרח צריכה ללמוד תורה (כדי לקיים את ההלכה), אסור לה ללמוד בלי ברכה. הר צבי מציע אחרת:

שם אות ח

מה שכתב כת"ר בסוף דבריו להסביר כוונת הגר"ח ז"ל, כי ברכת התורה אינה ברכה על מצוות לימוד תורה אלא היא ברכה על כלל קדושת יהדותנו, ועל זה שאנו בקשר אחד עם הקדוש ברוך הוא ותורתו הקדושה, הלכך גם נשים, אף על פי שפטורות הן ממצוות לימוד תורה בעצמם, עם כל זה מצוות ומחויבות להשתדל ולהתעסק שהאנשים יעסקו בתורה יען שזה עיקר קדושתנו ושורש הקשר של הקדוש ברוך הוא אורייתא וישראל, וזהו גם מה שמתרצת הגמ' בסוטה שם /דף כ"א/ נהי דפקודי לא מפקדא באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרי לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא מי

לא פלגאן בהדיהו, ומוכרח מכאן שבדבר זה לעסוק ולהשתדל שאנשים יעסקו בתורה גם נשים מצוות ומחויבות, ועל דבר זה מברכין ברכת התורה, ולכן גם נשים איתנייהו בכל זה, ע"כ.

ההר צבי מסביר שהגר"ח אומר שהברכה אינה על מצוות תלמוד תורה, אלא על הקשר שנוצר בינינו ובין הקב"ה דרך התורה. היה מקום להסביר את הדברים בצורה מעט שונה: אמנם הנשים אינן מצוות לבצע את פעולת לימוד התורה, אך החיבור בינן ובין הקב"ה שהוא דרך התורה והמצווה, דרך חיי העולם שנטע בתוכנו, ודאי קיים. היה מקום להסביר שזו כוונת הגר"ח: שהאישה מברכת על הקשר שנוצר לה עם הקב"ה בלימוד התורה שלה, גם אם אינה מצווה עליו בצורה ישירה.

נחמד שיש בכך שני הבדלים בין ברכה על מצוות עשה שהזמן גרמא ובין ברכה על התורה: ראשית, ברכת המצוות היא ברכה על המצווה עצמה, לא ברכת שבח על הקשר שנוצר לנו עם הקב"ה על ידי קיום המצווה. לעומת זאת, ברכת התורה היא ברכת השבח על הקשר שנוצר בינינו ובין הקב"ה. שנית, הקב"ה ציווה את הגברים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, ואילו הנשים לא צוו לקיים את המצוות הללו. גם אם טוב לעשות את המצוות הללו, הנשים אינן מחוברות לחלק הזה של התורה. לעומת לימוד התורה, שהנשים ודאי חלק מהתורה, גם אם אינן מצוות על פעולת המצווה המסוימת. הר צבי הולך בכיוון מעט שונה. הוא אומר שהברכה היא על חיבור עם ישראל לתורה ומצוות. אמנם הנשים אינן מצוות ללמוד תורה, אך הן מצוות לעשות את חלקן בחיבור עם ישראל לתורה. הציץ אליעזר מציין שהחיסרון הגדול של ההסבר הזה בדברי הגר"ח הוא שהגר"ח מסביר שהברכה של הנשים היא כן על הלימוד. אמנם לא על קיום מצוות הלימוד, אך כן על הלימוד עצמו. נראה ששתי ההבנות הללו מקבילות להבנות שהצענו לעיל: הציץ אליעזר מסביר שברכת התורה היא ברכה המתירה את לימוד התורה. ההר צבי אומר שברכת התורה היא ברכת השבח על החיבור שלנו לקב"ה.

ז. לסיכום:

עמדנו על שלושה סוגים שונים של ברכות, כפי שכותב הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכה ד): נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים: א. ברכות הנאה. ב. וברכות מצות. ג. וברכות הודאה, שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו ברכה המגדירה את המעשה שאנו עושים – דוגמא לכך היא ברכת התורה. ברכה המתירה לנו הנאה – ברכה לפני אכילה. ברכת השבח – דוגמא לכך היא ברכת המזון לאחריה (וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה). מכאן יצאנו לברר מספר סוגים שונים של ברכות:

ח. ברכת המצוות

הצגנו שלוש תפיסות ביחס להגדרת ברכת המצוות: ריטב"א: ברכת המצוות מגדירה את אופי המעשה כפעולת מצווה (החלק הרוחני של המצווה, לעומת החלק הגשמי שלה). החינוך: ברכת המצוות היא שבח לקב"ה שקדשנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. הרמב"ם: ברכת המצוות היא בקשת רשות ומהווה אמירה המתירה לקיים את המצווה (יתכן וגם החינוך מתכוון לזה).

ט. ספק אם יצא ידי חובת ברכה

בתוספות במסכת ברכות (דף יב ע"א) מובאת מחלוקת מה יעשה אדם שאינו בטוח אם טעה בברכת הנהנין. הרי"ף פוסק שמכיוון שספק ברכות להקל, אל לו לברך שנית. ר"י אומר שעליו לברך שנית. מקשה עליו המגן אברהם: הרי ספר ברכות להקל, אם כך מדוע שיברך שנית? המהרש"א (במסכת פסחים דף קב) מבחין בין ברכת הנהנין וברכת המצוות. אם אדם קיים מצווה ללא ברכה, המצווה בכל זאת נעשתה. אך אם אדם לא בירך לפני אכילתו, הוא מעל. לפני שאדם אוכל עליו לשאול את עצמו: האם מותר לי לאכול? אם לא ברור לו שברך, אסור לו לאכול. רבי עקיבא איגר מוסיף שאין בזה ברכה לבטלה, מפני שאם לא יברך יהיה אסור לו לשתות.

הבחנה זו מחזקת את האופי של ברכת הנהנין כברכה המתירה הנאה מהעולם. ברם נראה ששיטה זו מבחינה בין ברכת הנהנין וברכת המצוות: ברכת הנהנין מתירה את ההנאה מהעולם. ברכת המצוות לא נועדה להתיר את ביצוע המצווה. ברכת המצוות הבונה זו תהיה ברכת שבח, או הגדרת הפעולה כמצווה.

י. מהות ברכת התורה

לאור דברי שמואל (במסכת ברכות דף יא ע"ב) הרמב"ם פוסק שיש לברך את ברכת התורה מדי יום לפני הלימוד. ניתן להגדיר את ברכת התורה כברכת השבח שמחובתנו לחזור על עליה מדי יום (בדומה לשבחים יומיים אחרים). לחילופין, ניתן לראות את ברכת התורה כמתירה ללמוד תורה.

במסכת בבא מציעא (דף פה ע"א) מסביר רב שהארץ חרבה על כך שלא בירכו בתורה לפני קריאתה. מדוע? אפשר להציע שהתורה מחברת אותנו לקב"ה, אך רק אם היא נעשית במסגרת של יצירת קרבה שכזו, בעזרת הברכה עליה. לחילופין, לימוד התורה ללא הברכה היא כלקחת התורה בלי רשות.

יא. ברכת התורה מן התורה?

בתחילת היחידה למדנו שאפשר לדרוש את חובת ברכת התורה כקל וחומר מברכת המזון. לאור זאת, הרמב"ן (בשכחת העשין על ספר המצוות של הרמב"ם) אומר שברכת התורה היא מצווה מן התורה. ברם, הרמב"ם השמיט את המצווה הזאת. הרמב"ן רומז לטעם אפשרי מדוע הרמב"ם השמיט את המצווה. יתכן והרמב"ם מבין שברכת התורה היא חלק ממצוות לימוד תורה. או שעניינה בקשת רשות ללמוד תורה, או שעניינה כיוון המחשבה ללימוד בתורה בצורה נכונה. היא תנאי הכרחי ומקדים ללימוד, אך איננה חובה נפרדת ממנה. לפי הרמב"ן זו ברכת שבח והודאה היכולה לעמוד בפני עצמה.

יב. ברכת התורה לנשים

חלקו הראשונים אם מותר לנשים לברך על מצוות שאינן מצוות על קיומן. בעלי התוספות מתירים, בעקבותיהם פוסק הרמ"א וזהו המנהג האשכנזי הרווח. הרמב"ם ורש"י אוסרים, כדבריהם פוסק השו"ע, וכך מקובל בקהילות ספרד.

נשים פטורות מלימוד תורה, אך השו"ע פוסק שנשים מברכות ברכת התורה!

הגר"ח מבריסק עונה על שאלה זו, וחלקו האחרונים בהבנת דבריו:

הציץ אליעזר מסביר כך: ברכת התורה דומה לברכת הנהנין. יש לברך בכדי לקבל היתר ללמוד אותה. האישה אינה מצווה ללמוד תורה, אך מכיוון שהיא בהכרח צריכה ללמוד תורה (כדי לקיים את ההלכה), אסור לה ללמוד בלי ברכה.

יוצא שלשיטתו המוקד הוא ההיתר ללמוד תורה שנוצר מהברכה.

ההר צבי מסביר אחרת. בכדי לעמוד על דבריו נציין שני הבדלים בין ברכת התורה וברכת המצוות האחרות:

א. ברכת המצוות היא ברכה על המצוות. ברכת התורה היא ברכת השבח על הקשר שנוצר בינינו ובין הקב"ה על ידי התורה.

ב. יש מצוות שנשים שלפי ראשונים אלו נשים אינן שותפות להן כלל. אך גם אם אישה אינה מצווה ללמוד תורה, ודאי שיש לה חלק בתורה, שכן היא מצווה לקיים רוב מוחלט של המצוות המופיעות בתורה.

לאור זאת ניתן להסביר בדגש על ההבדל הראשון, שאמנם הנשים אינן מצוות ללמוד תורה, אך הן עדיין יכולות להודות ולהלל על הקשר שנוצר בינן ובין הקב"ה על ידי לימוד התורה (גם אם אינן מצוות ללמוד. ברם יתכן ולפי רש"י והרמב"ם האישה איננה מתקרבת לקב"ה כשהיא נוטלת לולב או יושבת בסוכה, כלל).

ההר צבי מסביר מעט אחרת. הוא אומר שהברכה היא על חיבור עם ישראל לתורה ומצוות. אמנם הנשים אינן מצוות ללמוד תורה, אך הן מצוות לעשות את חלקן בחיבור עם ישראל לתורה.

לפי דבריו נראה שמוקד ברכת התורה היא כשבח על החיבור שלנו לקב"ה שנוצר בעזרת לימוד התורה.

פתחנו את הלכות ברכות בסדרה בלימוד על סוגי הברכות השונות.

ביחידה הבאה נצלול ישירות לדיני ברכות הנהנין, ונפתח שם בברכות המורכבות ביותר: ברכות על דגנים.